

Запаліць святло ў душах...

РЭАЛЬНАСЦЬ І ГРАМАДСКІ ІДЭАЛ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСІ

*І святло ў цемры свеціць,
і цемра не агарнула яго.*

Іаан

Беларусь у імгле... Некалі так было сказана Уэлсам пра ленінскую Расію. І вось вядомы журналіст паўтарыў тыя змрочныя словы, адрасуючы іх ужо і Беларусі. Глыбокая цемра бездухоўнасці сапраўды ахапіла нашу шматпакутную краіну. Стала цёмна і ў нашых галовах: нават людзі, якія шчыра жадаюць рэспубліцы і яе народу добра, змушаны дзейнічаць сёння амаль што вобмацкам і ў сваіх пошуках выйсця, акрамя эканомікі, нічога не бачаць. Усе мы выйшлі ў гэтым сэнсе, на жаль, з марксавага шыняля. Але, як даўно ўжо было сказана, не хлебам адзіным жывы чалавек. І эканоміка залежыць ад духу, варта параўнаць хоць бы той жа пасляваенны, куды больш жахлівы эканамічны рэзрух з цяперашнім. Толькі тады была яшчэ нейкая вера і надзея, была хоць і ліюзорная, ілжывая ў сваёй аснове, але духоўнасць, хоць і прывідная, але ідэалы, што ў суме сваёй дапамагло неяк выйсці з пасляваеннай галечы. Сёння ж сапраўды траха не беспрасветная імгла...

Але перш чым глядзець уперад у пошук святла, азірнёмся назад, у мінулае, каб зразумець сучаснасць. Сучаснасць, як вядома, уяўляе сабою толькі пэўную фазу працэсу гістарычнага развіцця, і зразумець яе сутнасць і сэнс можна толькі на фоне ўсяго працэсу ў цэлым. Таму гісторыю чалавецтва і яго культуры, і асабліва законы, што рухаюць яе, ужо з антычных часоў прыцягвалі ўвагу вучоных і філосафаў. Тут пакуль што не месца, зразумела, рабіць падрабязны агляд іх канцэпцый і поглядаў. Скажам толькі, што на працягу блізка трохтысячагадовай гісторыі філосафскай думкі перад намі выразна выступаюць тры такія асноўныя канцэптальныя версіі, цесна звязаныя паміж сабой. Згодна першай з іх і, мабыць, самай старажытнай, гісторыя ідзе па кружы, рэгулярна паўтараючыся праз пэўны адрэзак часу (п'ягагарэйцы і Еклезіяст). Згодна другой, ужо значна пазнейшай канцэпцыі гістарычны прагрэс здзяйсняецца па бясконца ўзыходзячай простаей лініі (філосаф-асветнік Кандарсэ). І, нарэшце, трэцяя з іх, як бы аб'ядноўваючы сабой дзве папярэднія, параўноўвае лінію гістарычнага прагрэсу са спіраллю, ці, калі спраектаваць спіраль на плоскасць, з нейкім падабенствам сіносоіды (дарэчы, калі спіраль тут адыгрывала ролю хутчэй метафары, то сіносоіда дае магчымасць далейшага строга матэматычнага мадэлявання праблемы).

Гэтая апошняя канцэпцыя ўжо ў чыста лагічным аспекце найбольш адпавядае ісціне, бо ўяўляе сабою дыялектычнае адзіства, гегелеўскі сінтэз дзвюх папярэдніх канцэпцый, што выступаюць тут як тэзіс і антытэзіс, як крайнія пункты погляду. І вядома яна была таксама з часоў Эмпедокла і Платона, атрымаўшы глыбокае лагічнае абгрунтаванне ў філосафіі Гегеля і асабліва ў яго славутой "Лекцыях па эстэтыцы". Строга ж эмпірычнае пацвярджэнне яна атрымала значна пазней у працах О. Шпенглера, А. Тойнбі і асабліва П. Сарокіна, прадэманстравалі здзіўляюча дакладнае супадзенне абстрактна-тэарэтычнага разумавання з канкрэтна-эмпірычным падыходам. Цікава, што канцэпцыя гэта выдатна пацвярджаецца і сучаснымі сістэма-кібернетычнымі метадамі, як было паказана нашымі распрацоўкамі 60—80-х гадоў у галіне эстэтыкі і мастацкай культуры.

Кіруючыся ў прынцыпе азнача-

най канцэпцыяй, хоць і не столькі ў лагічнай, колькі ў інтуіцыйна-эмпірычнай яе форме, Шпенглер і высуноў сваю славутою думку аб "закаце Европы", згодна якой еўрапейскае грамадства і яго культура ўжо з пачатку XX стагоддзя развіваецца па сыходнай галіне той сіносоіды. З гэтым пагаджаліся пазней і Тойнбі, і Сарокін, а Бярдзьеў, напрыклад, як і Генон, увогуле лічыў, што азначаны "закат Европы" распачаўся ўжо ледзьве не ў познім сярэднявеччы. Асноўныя рысы гэтага "заката" характарызуюцца секулярызацыяй царквы, агульным зніжэннем духоўнасці, ростам індывідуалізму, распадам маральных сувязей паміж людзьмі і расколам грамадства на актыўна супрацьстаячы сацыяльныя групы, што былі тэарэтычна акрэслены Марксам як класы, а Артэга-і-Гасэтам пазней — як эліта і натоўп.

Тое, што грамадства і яго культура могуць перажываць заняпад і разлажэнне, было заўважана яшчэ ў часы Рэфармацыі, і тады ж пачаліся спробы актыўна супрацьстаяць ім і практычна, у сацыяльна-палітычным плане — гэта выразілася ў шэрагу буржуазных рэвалюцый. Характэрна, што тыя раннія буржуазныя рэвалюцыі, пачынаючы з вялікай сялянскай вайны ў Германіі і канчаючы Амерыканскай рэвалюцыяй, здзяйсняліся пад рэлігійнымі ідэаламі абноўленага першапачатковага хрысціянства з уласцівай яму арыентацыяй на высокую мараль і духоўнасць абсалютнага, Боскага тыпу. Рэвалюцыі гэтыя далі магутны штуршок для развіцця і ўзмацнення, уключаючы і эканоміку, такіх еўрапейскіх нацыянальных культур, як англійская, нямецкая і амерыканская. Водгулле тых грандыёзных сацыяльных працэсаў, дарэчы, дакацілася і да Вялікага княства Літоўскага, абумовіўшы яго агульны росквіт у скарынаўскія часы. Усе гэта было пераканаўча паказана М. Вэберам у яго славутай рабоце "Пра тэатэаў і дух капіталізму". Пра тое ж не раз пісаў і В. Зомбарт, падкрэсліваючы, што і капіталізм таксама меў некалі свой дух.

Аднак у некаторых рэгіёнах Еўропы тыя адраджэнскія працэсы аказаліся затарможанымі з прычыны пэўных асаблівасцей гістарычнага развіцця і сацыяльных, у прыватнасці, кампрамісаў, як, напрыклад, у Францыі часоў Людовіка XIV. Чарговыя, спозненыя спробы пераходу на ўзыходную лінію рабіліся ў абставінах распачатага спаду колішняга духоўнага ўзлёту, што быў гэтак характэрны для эпохі Рэфармацыі. У перыяд асветніцтва ўжо рэзка інтэнсіфікуюцца працэсы секулярызацыі і "матэрыялізацыі" духоўнай культуры (Шпенглер увогуле называў гэты пераходам культуры ў стан цывілізацыі, падобным пераходу жывога арганізма ў мёртвы механізм). Напрыклад, у "Грамадскім дагаворы" Ж.-Ж. Русо, гэтым евангеллі Французскай рэвалюцыі, на месца Боскага суверэннітэту як вышэйшай інстанцыі ісціны і добра ставіцца безапеляцыйны суверэннітэт народа. Да чаго можа прывесці гэтакі суверэннітэт, выразна паказала Французская рэвалюцыя: у руках такіх яе дзеячаў, як якабінец, ужо з самага пачатку ўзнісла яна на сваім сэнсе ідэалы Свабоды, Роўнасці і Брацтва сталі грунтавацца не на аўтарытэце Бога як вышэйшай духоўнай інстанцыі, а на аўтарытэце гільяціны. І хоць Рабесп'ер, спахпаіўшыся, спрабаваў утварыць спецыяльным рашэннем Канвента культ Вяроўнай Істоты, каб неяк апраўдаць развязаны ім крывавы

тэрор, гэта не магло ўжо дапамагчы: грамадства імкліва пакацілася ўніз. Зрэшты, і сама тая Вяроўная Істота задумана было толькі як увасабленне чалавечага, а не Боскага розуму, і глыбока сімвалічным аказаўся факт, што ролю тае Істоты сыграла перад узбуджаным Канвентам аголеная кафэшантанная спявачка Тэрэза, злёгка захінутая ў трохкаляровы рэспубліканскі сцяг. Павалюная гісторыя Французскай рэвалюцыі і яе наступстваў добра вядомая, і ўжо Напалеон, апырэджаючы Гегеля, выдатна ахарактарызаваў яе славутым афарызмам: *du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas* (ад вялікага да смешнага толькі адзін крок). Гэтых слоў, як вядома, не цураўся пазней і Маркс.

На далейшым працягу гісторыі таксама неаднаразова з'яўляліся людзі, незадаволеныя такім яе ходам і спрабаваўшыя неяк яго змяніць. Але і яны не маглі ўзняцца ў сваім разуменні гісторыі вышэй суверэннітэту народа, абапіраючыся не столькі на абсалютную рэлігійную мараль, колькі на сацыяльна-абумоўленую, адносную, сітуацыйную па сваёй сутнасці мараль, як тое здарылася, напрыклад, з сацыялістамі-утопістамі тыпу Сен-Сімона, Оўэна і Фур'е. А за імі, як бы ілюструючы сабой гэту лінію пераходу ад арганізма да механізма, да матэрыялістычнага, па словах Генона, "зацвярдзення" культуры, на гістарычную арэну выступаюць такія мысліцелі і дзеячы, як Маркс і крыху пазней — Ніцшэ. Будучы як ісцінныя сыны свайго часу ваўнічымі бязбожнікамі і матэрыялістамі, яны стварылі светлаглядныя сістэмы, што даведзены былі іх куды менш таленавітымі і разумнымі паслядоўнікамі да вынікаў яшчэ жахлівейшых, чым якабінскі тэрор, да вынікаў, што ўвасобіліся ў такіх сацыяльных з'явах, як бальшавізм і фашызм. Калі Русо надзяляў суверэннітэтам народ яшчэ як цэласны сацыяльны арганізм, грэблівая адкідаючы тое, што ён азначаў як *populace*, г.зн., чэрнь, то і Маркс, і Ніцшэ грунтавалі фактычна свае сацыяльныя і палітычныя ідэалы менавіта на гэтай апошняй. Для Маркса такой асновай з'яўляўся пралетарыят, лацінская назва якога сведчыць сама за сябе, а для Ніцшэ — зусім ужо асацыяльны, хоць і апрануты ў арыстакратычныя шаты, індывід, расава чыстая "светлавалосая бестыя", надзеленая якасцямі звышчалавека. І той і другі ў выніку арыентаваліся ўжо ўвогуле не на мараль, а на матэрыяльную сілу, амаль што цалкам супадаючы ў форме палітычнай яе рэалізацыі — дыктатуры. Палітычнае увасабленне ніцшэанства — фашызм, імкліва ўспыхнуўшы злавесным фасфарычным бляскам у Германіі трыццаціх гадоў, быў, як вядома, задуманы супольнымі высілкамі аб'яднаных народаў Еўропы, паспеўшы тым не менш нарабіць гіганцкую колькасць пачварных злачынстваў. З Марксам і яго вучэннем справа аказалася куды больш складаная і горшая.

Згодна прынятай тут трэцяй канцэпцыі кожная гістарычная эпоха, нагадваючы сабою чарговую хвалю на сіносаідальнай лініі развіцця чалавецтва, пачынаецца звычайна з перавагі духоўна-ідэальнага фактара над матэрыяльным ва ўсім сацыяльным і культурным жыцці грамадства (тую фазу Сарокін называў, зрэшты, не вельмі ўдала, ідэацыянальнай). Закамернасць гэтая знайшла сабе, дарэчы, своеасаблівае адлюстраванне ў вядомай народнай прымаўцы пра дарогу ў пекла, выбрукаваную добрымі

(Працяг на стар. 14—15)

Запаліць святло ў душах...

(Працяг. Пачатак на стар. 3)

намерамі. Нават Маркс, таксама прэтэнду-ючы на адкрыццё новай гістарычнай фарма-цыі — сацыялізму, становіўся часам насупе-рак матэрыялізму на ідэалістычныя пазіцыі, пра што сведчаць хоць бы такія яго выказ-ванні, як вядомае параўнанне архітэктара з пчалой або славыты 11 тэзіс аб Феемба-ху, пра што некалі пісаў і Бярдзяеў. А Энгельс адзначаў нават падабенства рабочага руху да дзейнасці ранняй хрысціянства. І сапраўды ў марксізме нярэдка сустракаюцца чыста хрысціянскія палажэнні, нахштальт тэзіса "хто не працуе, той не есць", прагалашана-га некалі апосталам Паўлам. Усё гэта дало ў свой час падставу А. Тойнбі ахарактары-заваць марксізм як адну з хрысціянскіх ерасей, а С. Булгакаву аб'явіць нават самога Маркса рэлігійным мысліцелем. Аднак суп-раць такіх у прынцыпе магчымасцей, ужо ў даўнія часы энэргічна папярэджвалі і пратэ-ставалі як старазапаветныя прарокі, так і хрысціянскія апосталы і айцы царквы, заклі-каючы не верыць новым ілжэпрапрокам і не пакланяцца кумірам і ідалам, хоць пазней, на жаль, і тое збылося ў Расіі амаль што ў літаральным сэнсе слова, амаль ўспомніць усё яшчэ існуючы культ асобы Леніна і амаль што містычнае пакланенне ягонай муміі.

У сапраўднасці ж уся тая квазідухоўнасць марксізму і яго ідэалаў мела ілюзорны, прывідны характар, аб чым і самі яго за-снавальнікі міжвольна прагаварыліся ўжо ў першым радку славага "Маніфеста камуні-стычнай партыі". Камунізм з усімі яго аб-яцанымі дабротамі аказаўся сапраўды толькі прывідам: духоўныя яго ідэалы, заснаваныя на матэрыялізме і ваяўнічым атэізме, былі чыстай утопіяй, і адзінай рэальнасцю стала ўстаноўка на матэрыяльную сілу і амараль-ны таталітарна-дыктатарскі прымус, што і паказала выразна марксісцка-ленінская вер-сія яго ў расійскім бальшавізме, дзе тая прывіднасць вельмі хутка пераарасла ў крыва-душную хлусню, каб замаскіраваць жахлі-выя рэальнасці Куралатаў і архіпелага ГУ-ЛАГ.

Расійскі бальшавізм па сутнасці сваёй быў складанай з'явай, бо ўтварыўся на базе злавеснага спалучэння расійскай менталь-насці "бесов", з такой пераканайчай сілай апісанай Дастаеўскім і арыентаванай на насілле і тэрарызм (варта ўспомніць нават такіх выдатных прадстаўнікоў расійскай ін-тэлігенцыі, як анархіст Бакунін з яго куль-там стыхійнага бунту, або Чарнышэўскі, што клікаў Расію "к топору"), і еўрапейска-га марксізму, які таксама лічыў насілле бабхай-паўтухай гісторыі. Усё гэта, трапіўшы на глебу адвечнай, што існавала яшчэ з часоў Івана Жалівага, халопскай псіхалогіі цёмных народных мас, і дало ў выніку тое, што пазней было ахарактарызавана Рэйган-ам як імперыя зла. Рамантычна-ўзніслыя некалі лозунгі Свабоды, Роўнасці і Брацтва прынялі здэкліва адваротны сэнс: свабода ператварылася ў рабства, роўнасць — у сацыяльную проціпастаўленасць партнамен-клатуры насельніцтву і брацтва — у класа-вую па сутнасці сваёй, узаемную паміж імі нянавісць. Выбрукаваная, здавалася б, такімі добрымі намерамі дарога сапраўды прывя-ла ў пекла. Мілаван Джылас, сам некалі шычыры і адданы камуніст, аналізуе ўсё гэта з марксісцкага п пункту гледжання, акрэсліў тую імперыю як форму дзяржаўнага капіталізму і саміх расійскіх камуністаў — як новы эксплуатаатарскі клас. Марксізм аказаўся, такім чынам, чымсці падобным да сярэднявечнага змея, што сам з'ядае сябе з хваста.

Такое злавеснае пераўвасабленне каму-нізму з пераменаў знакаў на адваротныя, амаль што зусім у духу вядомай пазмы Дастаеўскага аб вялікім інквізітары, мела далёкія і вельмі нядобрыя наступствы. Агуль-ная лінія абездухоўлення і дэмаралізацыі грамадства заканамерна прывяла да перат-варэння яго кіруючай вярхушкі, якая некалі, можа, і верыла ў камуністычныя ідэалы, у амаральную, цыннічную і карумпанаваную на-менклатуру, якая і сёння трывала сядзіць у сядле, працоўнага люду — у гэтых жа ама-ральны і бездухоўны охлас, здольны толькі да п'янства і крадзяжу, а інтэлігенцыі — у нейкую асацыяльную, бездухоўную і пра-дажную праслойку, гатовую служыць каму ўгодна. Нездарма ж камуністы цыннічна прысвоілі ёй анкетную назву "служашы". Зразумела, што ў падобных абставінах

ніякія аднабоковыя і палавінчатыя рэфор-мы ў кірунку толькі фармальна-палітычнай дэмакратызацыі і стварэння чыста рынач-най эканомікі на заходні ўзор, менавіта ў фрыдмануўскім яе варыянце, арыентава-ным выключна на асабісты, згаістычны ін-тарэс, і не маглі даць нічога добрага. Гар-бачоўская перабудова, якая была скіравана на ўдасканаленне сацыялізму і паскарэнне эканамічнага развіцця шляхам узмацнення матэрыяльнай зацікаўленасці, хоць і ўзла-мала завясную бюракратычна-таталітарную сістэму, але фактычна толькі паскорыла і інтэнсіфікавала той самы рух уніз па сыход-най траекторыі, прывёўшы да сённяшняга крывадушнага капіталізму, яшчэ горшага, чым еўрапейскі капіталізм XIX стагоддзя. Калі там, у Еўропе, гэтая лінія нагадвала плаўнае зніжэнне (яшчэ Герцэн пісаў, на-прыклад, што Парыж несумненна распада-ецца, але распадаецца вельмі прыемна), то на тэрыторыі былога СССР тое зніжэнне перайшло ў імклівае піке, асабліва страш-нае ў сферы духоўнага жыцця. Джыласуўскі новы клас, канчаткова скінуўшы крывадуш-ныя марксісцка-ленінскія маскі, адкрыта стаў тым, чым ён з'яўляецца цяпер. У эка-номіцы запанавалі крывадушныя мафіёзныя структуры з іх крывадушнымі разборкамі, іх узначалілі пераважна нашчадкі ўсё той жа былой партнаменклатуры, у галіне культу-ры сталі размывацца і знікаць духоўныя каштоўнасці і ідэалы, пачынаючы са знікнен-ня маральнага аўтарытэту дзяржавы і канча-ючы распадам сям'і, у палітычным жыцці на базе ахларацкіх павярсталеі цыннічнай дык-татуры, так што мімаволі стаў успамінацца Платон з яго панурым сцвярджаннем, што дэмакратыя заўсёды прыводзіць да тыраніі.

Яшчэ больш цяжкія наступствы мелі гэ-тыя працэсы ў сферы нацыянальнага жыц-ця. Савецкі Саюз, як вядома, быў своеаса-блівым працягам Расійскай імперыі, што была, па азначэнні самога Леніна, турмой наро-даў, хоць тое і хавалася пад прапагандысцкімі шылдамі "новых" сацыялістычных нацыяў, пралетарскага інтэрнацыяналізму і "новай" супольнасці людзей — савецкага народа. На справе ж усё гэта з'яўлялася сродкам актывнай русіфікацыі і глумлення нацыя-нальнай культуры народаў, што ўваходзілі ў склад імперскага СССР. А калі тыя шыл-ды і лозунгі канчаткова страцілі свой ілю-зорны аўтарытэт і народы запатрабавалі рэальнай свабоды і незалежнасці, расійскі імперыялізм з яго традыцыйнай яшчэ з царскіх часоў устаноўкай на "адзіную і неделимую Росію" паказаў сваё ісціннае аблічча, якое мы бачылі ўжо ў Грузіі, Вільні, Рызе і нядаўна назіралі ў Чачні. Пачалася інтэнсіўная дзейнасць па расколе грамадс-касці ў атрымаўшых фармальную незалеж-насць былых саюзных рэспубліках, чаму вельмі садзейнічала прастытуіраваная мяс-цовая рускамоўная інтэлігенцыя і амаль што быдлачы стан насельніцтва, якое так і не паспела ўзняцца да стану дэмасу, стану нацыянальна свядомага народа. Гэта, у сваю чаргу, прывяло да шэрагу рэгіянальных грамадзянскіх войнаў з устанавленнем пракамуністычных, а то і яўна фашысцкага тыпу дыктатуры.

Не дзіва, што ў такіх абставінах міжволі ўзнікла адчуванне цемры, што ахапіла са-бою Беларускае зямлю. Не дзіва, што і ў галовах інтэлігенцыі як асноўнага выразніка свядомасці народа запанавала тая ж самая цемра і безвыходны песімізм, які з такою горкай сілаю праявіўся, напрыклад, у цыкле апошніх апавяданняў Васіля Быкава. Выха-ваная на марксісцкім і тым жа заходнім русісцка-ліберальным разуменні дэмакратыі, калі голас народа, механічна выражаны праз выбарчыя бюлетэні, успрымаецца ледзьве не як сам "глас Божы", яна раз-губілася, як толькі ўбачыла, што гэты самы няшчасны, даведзены да крайняга духоўна-га атупення народ, па-дурнона прагаласа-ваўшы на выбарах і рэфэрэндумах, гэтак жа бяздумна і лёгка можа прагаласаваць, на-прыклад, і за далучэнне да Расіі, прамянуў-шы свае нацыянальнае першародства і суверэнітэт на сацыяльную поліўку сумніўнай эканамічнай выгады. Аказалася страчанай апошня апора, апошні, здавалася б, духоў-ны арыенцір, і ўсё агарнулася імгой...

Але не ўсё так беспасветна. У гісторыі бывала ўжо нешта падобнае. Велізарная Рымская імперыя часоў Месаліны і Нерона,

што на сконе сваіх вякоў бязлітасна душыла самую нязначную праяву імкнення да स्वाбо-ды і незалежнасці, трымаючы пад сваім абцасам амаль увесь тагачасны свет і труючы яго смуродам сваёго гніення, аказалася пераможанай хрысціянствам, якое супраць-паставіла колькасці — якасць, сіле — дух, баязліва-асцярожнай разважлівасці — цвёр-дую веру і цыннічнаму індывідуалізму — любоў да бліжняга і абсалютны маральны ідэал, увасоблены ў паняцці Бога. Менавіта гэтыя дух, вера і любоў далі магчымасць раннім хрысціянам выстаць ва ўмова жахлівых ганенняў, менавіта яны адкрылі сабой новую эпоху, якую мы зараз ведаем як эпоху еўрапейскай цывілізацыі. Як з маленькага гарчычнага зярнятка вырастае вялікая і моцная расліна, так і некалькі апосталаў на чале з Хрыстом утварылі новае грамадства і новую культуру. Утварылі, нягледзячы на тое, што былі амаль што ў поўнай адзіноце, калі нават аднаверцы Хры-ста крычалі Пілату "распі яго!" (нездарма ж у грэчаскім арыгінале Евангелля ўжыва-ецца ў іх адрас не гордае слова *demos* — народ, а "охлос", што значыць натоўп, чэрнь, адкуль, дарэчы, пайшло і слова "ах-лакратыя"). Утварылі, бо чалавека чалаве-кам робіць не цела, а дух, і менавіта дух жыватворыць усё. І як бы ні йшла пазней-шая гісторыя, дух і розум заўсёды пера-магалі.

Так і цяпер. Нам таксама трэба пачынаць не са страўніка, а з галавы і сэрца, не столькі з эканамічнай перабудовы, колькі з рэарганізацыі нашага духоўнага жыцця. Сённяшнім распадным працэсам у грамад-стве і чалавеку павінны быць супрацьпастаў-лены новыя ідэалы, заснаваныя на абса-лютных і вечных прынцыпах рэлігіі, якая адна толькі і можа аб'яднаць абездухоўле-нае, амаль што збыдлелае насельніцтва, згуртаваўшы яго ў незалежны, моцны духам народ, як мы сёння бачым тое, напрыклад, у Чачні, непарушна змацаванай ісламам. Нездарма ж само слова "рэлігія" паходзіць ад лацінскага "religare", што значыць з'яд-ноўваць, злучаць. І высакародную ролю носьбіта гэтых ідэалаў павінна ўзяць на сябе нацыянальная інтэлігенцыя, папярэд-не правёўшы ў сабе самой карэнную ўнутра-нюю перабудову і аднавіўшы Бога ў сваёй душы, знявечанай матэрыялістычным све-тапоглядам і разбэшчанай спакусамі бяз-думна-стыхійнага тэхнічнага прагрэсу, што цягне нас ужо і ў бездань экалагічнай катастрофы.

Толькі рэлігія ў стане аднавіць у народзе цвёрдую веру ў чалавека і дабро, веру, якая, падобна безумоўнаму рэфлексу ў біялагічным індывідуах, змацоўвае сабою і стабілізуе сацыяльны арганізм, ператвара-ючы яго з тупога, згаістычнага охласа ў самасвядомы дэмас, Народ. Праніваючы ўсё цела грамадства сваімі маральна-ду-хоўнымі ўстаноўкамі, рэлігія ўздзейнічае не толькі на духоўную культуру — філасофію, навуку, мастацтва і мараль, але і на матэры-яльны яе падмурак — эканоміку, прымуючы яе кіравацца, акрамя чыста згаістычнай выгады, і вышэйшымі інтарэсамі нацыі і чалавецтва, тым, што Макс Вэбэр называў у свой час Прываннем і чым створана было цяперашняе матэрыяльнае багацце Захаду, на якое мы так зайздросна паглядаем сёння. Тут асабліва вялікае значэнне мае і філасофія, якая мусіць запоўніць сабою тую бяздонную прорву паміж рэлігіяй і навукай, духам і целам, розумам і пачуццём, што была выпанана марксісцкім светпог-лядам. Менавіта новая, нацыянальная бела-руская філасофія, а не прастытуіраваны марксісцка-ленінскі гістмат і не гнаёвая, па салжаніцкім выразе, жыжа заходняга дэструктыўна-абсурдысцкага постмадэрні-зму, які з лёгкай рукі некаторых выхаванцаў філасофскага факультэта БДУ актывна рас-паўсюджваецца зараз на Беларусі, — ме-навіта беларуская нацыянальная філасофія павінна выпрацаваць і сістэматызаваць іерар-хічную сукупнасць ідэалаў, пачынаючы ад Бога і канчаючы законам і эканамічнага жыцця. На Захадзе, напрыклад, даўно ана-лагічную ролю адыгрывае рэлігійная філа-софія неатамізму, знаходзячы сабе палітыч-нае ўвасабленне ў ідэях хрысціянскае дэ-макратыі.

Тая іерархічная сістэма ідэалаў можа быць у нас коротка намечана ўжо і сёння. Гэта перш за ўсё ідэя Бога як абсалютнага каштоўнаснага арыенціра, як кропкі адліку абсалютнай сістэмы каардынат, у якой ба-чыцца ўсё астатняе, увесь акаляючы свет.

Ідэя Бога носіць універсальны характар і ў ёй, як у вяршыні піраміды, сыходзяцца ўсе сусветныя рэлігіі з іх канфесійнымі разнавіднасцямі. У гэтым сэнсе ўяўляюцца вельмі плённымі і сучасныя экуменічны рух, і ўсходнія пошукі ў тым жа кірунку, і дзясягенні даўнейшыя еўрапейскія тэасафаў. Аднак і канкрэтна-канфесійныя формы рэлігіі не павінны пакідацца ў баку, бо яны складаюць сабой істотныя часткі нацыянальных культур, заглыбляючыся ў самыя нетры народнай самасвядомасці. Гэта вельмі істотна менавіта для Беларусі, дзе якраз гістарычна і склалася стракатая поліканфесійнасць, якая вымагае вялікай талерантнасці і вядучую ролю ў якой па ўсёй логіцы падзей павінна была б адыгрываць грэка-рымская канфесія як увасабленне гэтай талерантнасці і адначасова магутны сродак яднання беларускай нацыі.

Гэта, па-другое, космас і прырода як жывое, канкрэтнае ўцэлясненне Бога, а не як мёртвы, пасіўны матэрыял для тэхнічнага асваення і перапрацоўкі. Прырода ўсё-ткі храм, а не засмечаная, брудная майстэрня, і ўзаемадзеянніца з ёю трэба з пачуццём, як гаварыў Альберт Швейцэр, глыбокага шанавання. Сістэма маралі безумоўна павінна быць распаўсюджана і на прыроду. Менавіта ў гэтым асноўны сэнс экалагічнай праблемы, у гэтым жа і кірунак яе вырашэння. Менавіта на гэтым, а не на паняцці толькі эгаістычнай матэрыяльнай выгады трэба будаваць і экалагічнае выхаванне падростаючага пакалення. У гэтым жа плане павінна быць пераасэнсавана роля тэхнікі ў нашай культуры і нашым паўсядзённым жыцці. Тое ж павінна быць улічана і ў школе, дзе да гэтага часу велізарная перавага аддаецца прыродазнаўчым дысцыплінам і выкладаюцца яны пераважна ў азначаным матэрыяльна-прагматычным кірунку, міжвольна са-лейнічаючы далейшаму росту бездухоўнасці і амаралізму.

Гэта нацыянальная беларуская ідэя як увасабленне духу і самасвядомасці народа, нацыі, здзейсненае ў беларускай суверэннай дзяржаве, як рэальнасці маральнай, згодна Гегелю, ідэі, выражанае на роднай беларускай мове і адухоўленае беларускай хрысціянскай царквой. Нездарма ж яшчэ апостал Павел сцвярджаў, што ўсякая ўлада ад Бога. Падобна таму, як сукупнасць біялагічных індывідаў утварае сабою від Homo sapiens, так і больш канкрэтная сукупнасць асоб утварае грамадскую супольнасць нацыі, аб'яднаную нацыянальнай самасвядомасцю, гэтай саборнай душой народа, тым, што і было тут названа беларускай ідэяй.

Гэта сямейная дабрачыннасць як больш вузкі, але таксама вельмі важны ўзровень іерархіі грамадскіх ідэалаў, што рэгулюе існаванне і функцыянаванне сям'і, самай дробнай сацыяльнай адзінкі ў сістэме грамадскіх адносін. Як на біялагічным узроўні без нармальных, біялагічна здаровых узаемазносін паміж мужчынам і жанчынай, скіраваных на сумеснае нараджэнне і выхоўванне дзяцей, не можа працягвацца існаванне віду, так без прынцыпаў сямейнай дабрачыннасці не можа існаваць грамадства, і гэтыя прынцыпы таксама выступаюць тут як пэўная сістэма ідэалаў. Катастрафічны стан нашага грамадства на дадзеным яго ўзроўні агульнавядомы, таму нам вельмі патрэбны і азначаныя сямейныя ідэалы.

Гэта, нарэшце, канкрэтная асоба з яе асабістымі нормама паводзін, якія таксама маюць ідэальны, духоўны характар, хоць непасрэдна ўжо мяжуюць і з матэрыяльнай, біялагічнай прыродай чалавека, з яго рэфлексамі і эмацыянальна-фізіялагічнымі імпульсамі цела. На гэтым узроўні чалавек узаемадзеяннае не толькі з другімі людзьмі,

але і з матэрыяльнымі прадметамі ў яго асяроддзі, што ўтвараюць сферу яго эканамічнай дзейнасці. І тут становіцца выразна бачным значэнне ідэальнага фактару для эканомікі, які так падкрэсліваў Макс Вэбэр. Менавіта без гэтага фактара ў грамадстве і ў яго эканоміцы бяруць верх цэнтрабежныя сілы эгаістычнай, жывёльнай выгады з усімі яе адмоўнымі наступствамі, і грамадства пачынае, што называецца, ісці ў разнос, што і можна ў нас назіраць цяпер.

Пералічаныя структурныя ўзроўні сістэмы ідэалаў грамадства, зразумела, зусім не прэтэндуюць на вычарпальнасць. Іерархічная структура гэтай сістэмы мае ў рэальнасці куды больш складаны характар. Гэта добра можна бачыць, калі ўзяць сістэму ідэалаў грамадства ў кантэксце культуры ўвогуле. У сіхраниім аспекце апошняя дэманструе тры вялікія, так бы мовіць, мегаўзроўні: матэрыяльны, мастацкі і духоўны (мастацкі ўзровень аб'ядноўвае сабою духоўны і матэрыяльны ўзроўні, утвараючы іх дыялектычна супярэчлівае адзінства). І на кожным такім узроўні прысутнічае ідэальны пачатак, уключаючы і матэрыяльную культуру, з той толькі розніцай, што на матэрыяльным узроўні галоўную ролю адыгрывае матэрыяльнае, на духоўным, наадварот, ідэальнае, а на мастацкім — ідэальнае і матэрыяльнае выступаюць у рухомым адзінстве, утвараючы ў нармальным яе стане гарманічную сістэму мастацкіх вобразаў.

Грамадскія ідэалы адносяцца, як вядома, да духоўнай культуры, што мае сваю ўласную мажарную структуру, ніжні ўзровень якой утвараецца мовай, як матэрыяльным носбітам духоўнай культуры, а верхні, так бы мовіць, стратасферны яе ўзровень — рэлігіяй як вышэйшай інстанцыяй духоўнасці. У гэтым структурным блоку найбольшую значнасць уяўляе сабою тое, што было эканомікі, але і вераю ў куміры і ідалы тэхнічнага прагрэсу, што, падобна гіганцкаму катку, бязлітасна падмінае пад сябе ўсё, вырысоўваючы ў перспектыве ўсеагульны Чарнобыль і ядзерны Армагедон. Гэта сляпая, халопская амаль што вера цалкам замяніла ў нашых душах веру ў Бога, як абсалютны каштоўнасны арыенцір, як непарушную кропку адліку абсалютнай сістэмы каардынат, у якой якраз і павінна ўстойліва працякае наша жыццё і дзейнасць. Яна пагражае цалкам замяніць сабою і самасвядомасць народа як створанай Богам сацыяльнай аднасці, аддашы яе за ілюзорную сумніўную эканамічную выгаду, дзеля якой нашы палітыкі збіраюцца сёння ахвяраваць і нацыянальным суверэнітэтам, незалежнасцю беларускай дзяржавы. Мы жылі і жывём яшчэ й сёння ў свеце хісткай адноснасці, кіруючыся выключна гарызантальна часу і так званай сучаснасцю як адзіным крытэрыем каштоўнасці існавання і спяшаючыся ўхапіцца за тое, што мільгаціць за вокнамі імклівага цягніка стыхійна-бяздумнага прагрэсу. Жывём і зусім не звяртаем увагі на вертыкаль, што азначае ўжо не час, а духоўную якасць нашага жыцця, вертыкаль, якая толькі і можа паказаць нам, што цяперашні бездухоўны, бяздумны прагрэс ёсць не столькі рух наперад, колькі імклівае скачванне, амаль што падзенне ўніз, у цемру, якая сапраўды ўжо пачала ахопліваць нас, асабліва тут, на Беларусі. Таму менавіта беларуская інтэлігенцыя і павінна запаліць у сваіх душах святло новых, сапраўды жыццядзейсных ідэалаў на аснове абсалютных каштоўнасных арыенціраў, каб несці яго ў народ, асвятлішы дарогу ўперад і ўверх, тое святло, што і ў цемры свеціць, як гаварыў апостал Іаан.